

Foredrag i Oslo Militære Samfund

mandag 8. mars 2010

Ved

Ine Eriksen Søreide,

leder av Stortingets Utenriks- og Forsvarskomit :

Foto: Stig Morten Karlsen. OMS

”Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk - Perspektiv fra Stortingets nye utenriks- og forsvarskomit .”

Deres Majestet, Kj re forsvarsvenner,

La meg først få takke direksjonen og medlemmene her i Samfundet for invitasjonen hit i kveld. Dette er andre gang jeg deltar i et møte i OMS – den første var for nøyaktig fire uker siden, da jeg hørte generalinspektør Opedal redegjøre for Hærens status og fremtid. Jeg kan vel også med stor sikkerhet si at det ikke blir den siste.

Det er med både stolthet og ydmykhet jeg står foran dere her i kveld. Stolthet over det privilegium det er   ha ledervervet i det jeg anser som Stortingets absolutt mest spennende komité, den nye Utenriks- og forsvarskomiteen, som jeg vil komme mer

tilbake til senere. Og kanskje med en ekstra grad av stolthet for som kvinne å kunne stå akkurat her foran denne forsamlingen, akkurat i dag, på den 8. mars.

Samtidig skaper det en viss grad av ydmykhet, som fortsatt forholdsvis ny på dette feltet, å skulle dele mine refleksjoner med det som må være et av landets aller mest kompetente publikum når det kommer til forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Og det i omgivelser som bærer en århundrelang militær tradisjon.

Tittelen for kveldens foredrag er "*Norsk sikkerhets- og forsvarspolitik* - Perspektiv fra Stortingets nye utenriks- og forsvarskomiteé" Det åpner for en bred tolkning, Tolkning er jo en yrkesskade for oss jurister, men innenfor tidsrammen jeg har til rådighet her, tenkte jeg å bruke en del tid på selve komiteen – det har ligget i bestillingen fra arrangøren: Bakgrunnen for sammenslåingen av forsvars- og utenrikskomiteene, hvordan den nye komiteen arbeider, og hvordan den ser ut til å fungere så langt. Jeg vil deretter gå mer substansielt inn i på politikk. I dette forumet anser jeg det som naturlig å konsentrere meg om noen helt sentrale forsvarspolitiske utfordringer – uten at det er ment til forkleinelse for andre av komiteens politiske saksfelter.

La meg starte på et helt overordnet nivå:

Vi lever i en tid med stadig raskere utvikling, hvor tradisjonelle grenser mellom sektorer og fagområder, utenriks og innenriks, viskes ut. I et overordnet perspektiv er globalisering fortsatt stikkordet. Denne trenden omfatter alle stater, alle samfunn, inkludert Norge, og ligger på mange måter som et bakteppe for den samfunnsutvikling og -dynamikk som vi ser både her i Norge og internasjonalt.

Også innenfor sikkerhets og forsvarsfeltet ser vi hvordan trusler og utfordringer smelter sammen. Tradisjonell geopolittikk og konvensjonelle militære trusler, terrorisme, grenseoverskridende kriminalitet, spredning av masseødeleggelsesvåpen og teknologi, migrasjonsstrømmer og konsekvensene av klimaendringer skaper en potensiell eksplosiv miks. Vi ser et fragmentert og diffust trusselbilde som bringer med seg store utfordringer for stater og et internasjonalt system som først og fremst er utrustet for å møte andre trusler.

Som politiske beslutningstagere, embetsmenn og offiserer har vi et stort ansvar for å tenke helhetlig og utvikle strategiske løsninger for å møte globaliseringens skyggesider. Samtidig må vi håndtere de mer tradisjonelle oppgavene knyttet til nasjonalstatens rolle og suverenitet. For de gamle oppgavene har ikke blitt borte på veien, men det samler seg altså stadig nye tråder i det som etter hvert er en svært kompleks vev av faktorer som påvirker staten, samfunnet og oss som enkeltmennesker.

Jeg nevner dette fordi nettopp behovet for en helhetlig tilnærming til utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitikken var en av kjernetankene bak Stortingets beslutning om å slå sammen forsvars- og utenrikskomiteene.

Beslutningen ble fattet våren 2009, etter at et utvalg nedsatt av presidentskapet, og med medlemmer fra alle partiene, hadde foretatt en fullstendig gjennomgang av Stortingets komitéstruktur. Forslaget hadde støtte fra seks av syv partier, men ikke

uten betydelig intern diskusjon – det tror jeg gjaldt i alle partigruppene. I hvert fall gikk diskusjonen meget varmt i Høyre.

Flere uttrykte stor skepsis til sammenslåingen. Jeg regner med at også flere her i salen har vært usikre på konsekvensene. Innen Forsvaret og blant forsvarsvenner fryktet man at interessen for, og innsikten i Forsvarets virke, struktur og vesen skulle reduseres ytterligere i kampen om oppmerksomhet og ressurser innen en svært bred oppgaveportefølje.

Samtidig har det vært interessant å registrere at det på den andre siden, hos noen av bistandsorganisasjonene og i det humanitære miljøet, også har vært bekymring. "Hvordan kan vi konkurrere med Forsvaret?", spurte lederen for en av de største humanitære aktørene meg nylig.

Usikkerheten på begge sider er forståelig, og på sett og vis naturlig. Men, nettopp derfor har det hele tiden vært veldig viktig for meg å understreke at det som har skjedd er en sammenslåing av to komiteer, ikke en nedleggelse av den ene. De to tidligere komiteens oppgaver er **sidestilte** og **likeverdige** i den nye komiteen.

Sammenslåingen ble begrunnet ut fra flere hensyn, av ulik karakter. Forsvarskomiteen hadde en klart lavere saksmengde enn øvrige komiteer. Sakstallet i forsvarskomiteen lå på 40 pst. av gjennomsnittet for komiteene totalt sett. Dette er ikke på noen måte noe avgjørende argument for min del, men var nok et poeng for presidentskapet, som søker en viss grad av jevn arbeidsfordeling.

For meg var det andre hensyn som var vesentlig viktigere. Som nevnt er den generelle utviklingen innenfor forsvars- og sikkerhetspolitikken en viktig faktor. Med økt deltakelse i internasjonale operasjoner, har Norges militære engasjement utenfor egne grenser vokst betraktelig. Forsvaret benyttes slik sett i større grad enn tidligere som et sikkerhetspolitisk instrument – i sammenheng og samarbeid med andre, sivile og politiske, virkemidler.

Forsvars-, sikkerhets- og utenrikspolitiske spørsmål er derfor nært knyttet sammen, og behovet for å se dem i sammenheng er økende. Denne nære tilknytningen mellom komiteenes sakfelt talte for at de bør behandles i en og samme komité. Skillet mellom "hjemme" og "ute", også når det gjelder Forsvarets aktivitet er vesentlig mindre enn tidligere.

For de tidligere skillene var til dels kunstige. Mens de rene forsvarsspørsmål – økonomi og struktur, ble behandlet i forsvarskomiteen, har den overordnede sikkerhetspolitikken hele tiden ligget i UTK. Dette gjaldt blant annet alliansespørsmål og NATO-saker. Stortinget hadde et ønske om, og behov for, å se Forsvaret i mer direkte sammenheng med den sikkerhetspolitiske debatten.

Like viktig mener jeg det er at man gjennom å samle feltene kan bidra til å ansvarliggjøre utenrikspolitikerne på de operasjonelle, tekniske og økonomiske realitetene i Forsvaret -FØR man debatterer overordnet sikkerhetspolitikk, alliansespørsmål eller eventuell norsk deltagelse i ulike utenlandsoperasjoner.

Utenrikspolitikere må kjenne og ha eierskap til Forsvaret for å skape reell forståelse av hva Forsvaret er, og hva Forsvaret kan **eller ikke kan** gjøre.

Det forhold at det etter tradisjonen er slik at de fleste parlamentariske ledere satt i den tidligere utenrikskomiteen, er jo også et klart argument for at det ikke innebærer noen nedgradering av noe saksområde når denne praksisen fortsetter i den nye komiteen. I UFK sitter nå fem av stortingets syv parlamentariske ledere. Disse ansvarliggjøres nå i større grad i forsvarspolitikken.

Hva gjelder de formelle og mer tekniske sidene ved sammenslåingen, har den nye komiteen overtatt tilnærmet alle oppgaver fra de to tidligere komiteene, med enkelte unntak.

Saker om sivil beredskap, som tidligere hørte under forsvarskomiteen, er overført til justiskomiteen.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen har overtatt ansvaret for oppfølgingen av ombudsmannen for Forsvaret og behandlingen av ombudsmannens årsrapport – på linje med ansvaret for Stortingets andre sammenlignbare kontrollorgan. Forsvarskomiteens tidligere hjemmel for å innkalle til lukket høring og eventuelt å forfølge saker ut fra beredskapshensyn erstattes av nye regler i forretningsordenen for DUUFK – Den utvidede utenriks- og forsvarskomiteen (gamle DUUK – et opprinnelig forslag til den nye komiteen var for øvrig UTFOR). Denne komiteen fortsetter som et lukket konsultasjonsorgan mellom Stortinget og Regjeringen, og vil i tillegg til den ordinære komiteens medlemmer bestå av parlamentariske ledere og stortingspresidenten.

Kontrollfunksjonen sikres nå gjennom at komiteens leder eller et mindretall på seks medlemmer kan innkalle til møter i den utvidede komiteen. Det synes å være et felles ønske fra Stortingets side å bruke de åpninger den nye forretningsordenen gir til å forbedre konsultasjonene mellom Storting og regjering – og for mer aktivt kunne søke innsikt i og opprettholde en dialog om utenriks- og forsvarspolitiske spørsmål. Og jeg tror vel at både statsminister, utenriksminister og forsvarsminister fremover vil kunne finne en innkalling til DUUFK – initiert fra Stortingets side, på sitt bord når Stortinget finner det nødvendig.

Men vel så viktig som de formelle sidene er jo hvordan komiteen fungerer og hvordan den vil arbeide med sakene. Etter budsjettprosessen i fjor høst synes det å være en bred forståelse internt for at representantene skal jobbe med alle typer saker, og komiteen ble enig om et opplegg for budsjettbehandlingen hvor alle representantene hadde ansvar for budsjettkapitler innen rammeområdene for både utenriks og forsvar. De større partiene har egne talspersoner for henholdsvis forsvar og utvikling, men dette er jo en praksis man ser i alle Stortingets komiteer. Det er et klart uttrykt ønske om å unngå at det danner seg uformelle "underkomiteer".

Komiteen er stor – med 17 medlemmer er den nå Stortingets nest største komité – etter finans. Det genererer en viss oppmerksomhet om feltet i seg selv. Og det kan jo

samtidig nevnes at det i denne perioden er opposisjonen som har flertallet i komiteen. Dynamikken kan derfor bli noe annerledes i saker hvor det er uenighet.

Så for å komme med en foreløpig konklusjon (eller underveisevaluering som vi kalt det i min gamle bransje), mener jeg at komiteen er godt rustet og svært bevisst på at man skal ivareta en bred og mangfoldig saksportefølje, hvor Forsvaret er en helt sentral del. Jeg opplever interessen for forsvarsspørsmål som stor blant medlemmene, og jeg synes at komiteens besøksprogram, som startet i Forsvarsstaben, fortsatte hos FOH og deretter har omfattet Washington og Brussel peker mot en komité som er seg sitt ansvar bevisst.

Ser man dessuten på hvilke saker som har vært i på den politiske og mediamessige dagsorden i løpet av høsten og vinteren, og som har tatt mye av komiteens tid, gjelder jo de nettopp Forsvaret og brytningsfeltet mot den overordnede sikkerhetspolitikken – særlig rundt Afghanistan. Et tema som heller ikke vil forsvinne fra dagsorden med det første.

For meg er dessuten Forsvaret noe helt annet enn en pressgruppe. Militært forsvar er en av statens helt grunnleggende oppgaver, og dermed et kjerneansvar for politikerne. Det er et ansvar i hvert fall jeg er meg meget bevisst, og mitt klare inntrykk er at det gjelder hele komiteen. Mer enn å skyve Forsvaret under teppet ønsker jeg at den nye komiteen skal gjenvinne Stortingets eierskap til og innsikt i forsvarsspørsmål.

Akkurat i denne sammenheng kan det være relevant å trekke opp et litt bredere perspektiv på hvilken rolle Stortinget, som folkets valgte representanter, egentlig har når det kommer til spørsmål om konflikt og bruk av militærmakt?

Den konkrete gjennomføringen av sikkerhets- og forsvarspolitikken er i stor grad Regjeringens prerogativ. De militære oppdrag utføres av Forsvaret. Mediene formidler og kommenterer, mer eller mindre korrekt, og i et åpent og fritt samfunn som det norske bør det også legges opp til en informert og levende debatt i offentligheten og blant innbyggerne. Så hvilken rolle blir igjen for Stortinget?

Stortinget formelle roller er å gi lover, bevilge ressurser og kontrollere regjeringen og offentlige myndigheter arbeid – i kortversjon: Stortinget beslutter, og er valgt av folket til å representere dem og fatte beslutninger på deres vegne.

Hvorfor disse banale poengene, spør dere kanskje nå?

Jo, fordi med beslutningsmyndighet følger også *ansvar*. Stortingets rolle som beslutningstager gir oss til syvende og sist en større rolle og et betydelig større ansvar enn det som først er åpenbart.

Først og fremst er vi ansvarlige overfor velgerne – for å fatte riktige beslutninger på informert grunnlag, og vi er ansvarlige overfor Forsvaret som skal utføre et oppdrag på våre vegne. Det må Stortinget, gjennom politiske vedtak, oppfølging og

bevilgninger sette Forsvaret i stand til å gjøre. Men vårt ansvar favner bredere enn det – og det er det som er mitt poeng her.

I utredningen fra Forsvarspolitisk utvalg – som kom i 2007, understreket man at forsvaret av landet er et "tidløst" ansvar. Et ansvar som påligger oss uavhengig av direkte trusselbilde eller kortsiktige trekk i tiden. Jeg mener at dette er et riktig perspektiv. Noen saker er faktisk viktigere enn andre, og vårt samfunn er faktisk verdt å forsvare.

Men å legge et slikt perspektiv til grunn er samtidig krevende. Det er krevende å skape oppmerksomhet for forsvars- og sikkerhetsspørsmål i en tid hvor vi i vårt hjørne av verden opplever uavbrutt fred og velstand. Det er enda mer krevende å vinne frem i den stadige budsjettkampen i konkurranse med de sektorer folk møter i sin hverdag, som helse og velferdsordninger eller samferdsel. Og ikke minst er det krevende å opprettholde en genuin interesse og en informert, faktabasert debatt på et område som for de aller fleste oppleves som fjernt og ukjent.

Dette gjelder både på et overordnet nivå – for forsvarspolitikken som helhet, men det gjelder kanskje særlig når vi deltar i internasjonale militære operasjoner – som vi nå gjør i Afghanistan og Tsjad.

Å ta del i en konflikt, i krigshandlinger - som vi gjør, er ikke bare en sak for Forsvaret isolert. Det er en sak for hele det norske samfunnet.

På den praktiske siden medfører dette noen åpenbare ting: at staten sørger for å ivareta våre soldater før, under og etter operasjoner i utlandet. Dette gjelder ressurser og materiell, tilstrekkelig trening og øvelser, økonomiske rettigheter og støtteordninger.

Men i tillegg til det praktiske, må man se dette i et større perspektiv, noe som innebærer to ting:

Én: Politiske beslutningstagere har et klart ansvar for å skaffe seg kunnskap og innsyn og å holde seg oppdatert – man må fatte sine beslutninger på et riktig grunnlag, og foreta de nødvendige strategiske vurderingene, se på risiko og konsekvenser. Det ligger i den militære maktanvendelsens natur at det å ta den i bruk har meget alvorlige, men til dels svært påregnelige konsekvenser. Den har også klare begrensninger. Dette må man være bevisst når beslutningen om å ta den i bruk fattes.

Derfor har vi et særlig ansvar for å levere premissene til den offentlige debatten, å faktisk opplyse befolkningen om hvorfor norske myndigheter har tatt de valg de har gjort. Hvorfor er det behov for et militært forsvar? Hvorfor deltar Norge i Afghanistan? Og hvorfor det er verdt at norske kvinner og menn i uniform, risikerer eller faktisk mister livet. Dette er sentrale spørsmål.

Det andre er at det norske samfunnet må anerkjenne og ta inn over seg at det finnes kvinner og menn som er villige til å ofre livet for et oppdrag som *vi som samfunn* har gitt dem. Det krever vår respekt og vår støtte.

En beslutning om å sende norske styrker til et konfliktområde handler i realiteten om at vi som politikere sender unge mennesker ut på våre vegne – for i verste fall å måtte drepe eller dø som en konsekvens av våre politiske valg.

I Afghanistan har fem norske soldater og offiserer måttet bøte med livet. Slike hendelser, hvor tragiske de enn er, vil skje i det som reelt sett er en krigssituasjon. Konsekvensene må være gjennomtenkt og akseptert av det politiske lederskapet når beslutningen om norsk deltagelse fattes. Og ikke minst må de være klart kommunisert til norsk offentlighet og presse. Dette kan ikke bare skje i etterpåklokskapens lys når våre styrker er involvert i alvorlige hendelser.

Nettopp derfor synes det stadig klarere for meg at vi, som ansvarlige politikere, ikke har vært flinke nok til å forklare og debattere hvorfor militær maktbruk og norsk militær deltagelse i utenlandsoperasjoner er nødvendig, eller hvilke konsekvenser som må påregnes. Etter åtte års norsk innsats i Afghanistan ser vi fortsatt at virkelighetsbeskrivelsen og begrepsbruken rundt engasjementet varierer dramatisk.

Både militære og pårørende etterspør større åpenhet om de faktiske forhold og en mer realistisk tilnærming fra det politiske Norge. Meningsmålinger viser at det norske folk er delt omtrent på midten mellom de som helhjertet støtter opp om det norske engasjementet og de som er usikre eller ønsker å trekke norske soldater ut. Vi har med andre ord fortsatt en utfordring i å kommunisere tilstrekkelig klart.

Vi har kunnet lese at foreldrene til norske soldater er utslitt av å måtte forsvare hva deres sønner og døtre faktisk gjør i Afghanistan. Reaksjoner på deres yrke og innsats har vært kunnskapsløse og tankeløse. Et sterkt og klart uttrykt forsvar av norsk Afghanistanpolitikk og norske soldater er ikke en oppgave som burde vært delegert til pårørende: Det er en soleklar oppgave for landets politiske lederskap i Stortinget og regjeringen. Det er et politisk ansvar å stå bak de beslutninger man fatter, og de soldatene vi sender ut på Norges vegne.

Det kan være verdt å nevne her: Jeg har tatt initiativ overfor presidentskapet angående muligheten for markeringer i Stortinget dersom vi skulle miste flere soldater. Dette ble nylig for første gang gjennomført i den svenske Riksdagen.

Jeg mener ikke at man skal kvele debatter om norsk sikkerhets- og forsvarpolitikk, eller ukritisk støtte ethvert utenlandsengasjement eller enkelthandling – slik det ble påstått i et leserinnlegg i Aftenposten forrige uke. Jeg mener derimot at politiske beslutninger forplikter – når samfunnet, Stortinget, og vi som politikere, har fattet en beslutning om at vi skal ha et militært forsvar, at vi skal anvende militær makt og benytte soldater til å oppnå politiske mål – da har vi også en forpliktelse til å sørge for dem: både materielt og moralsk.

Og jeg forventer at i hvert fall de som er med på å fatte disse beslutningene står bak dem. Så må man selvfølgelig samtidig løpende diskutere om det vi gjør er riktig – og om vi gjør det på en riktig måte. Men dette må skje gjennom en faktabasert og realistisk debatt.

Og nettopp denne debatten, og den genuine interesse for forsvarsspørsmål er etterspurt i Forsvaret.

Et eksempel: Forrige uke besøkte jeg øvelse Cold Response. I løpet av to dager fikk jeg møtt en rekke av avdelingene som deltok, fra hær, sjø, luft og Heimevernet – og fra våre allierte. Jeg fikk se et omfattende øvingsapparat og mitt klare inntrykk var at Cold Response 10 har vært vellykket og gitt det øvingsutbytte man ønsket.

Likevel var det klart mest interessante å tilbringe en hel natt i felt sammen med stridsvognseskadronen til Telemark bataljon. I minus 30 grader, og mellom angrepene fra heimevernssoldater på ski og snøscootere, ble det også tid til gode samtaler. Jeg vil beskrive refleksjonsnivået som svært høyt – i forhold til egen rolle, til hva man faktisk kan bidra med som profesjonell yrkesmilitær og til hva man gjør i Afghanistan. Jeg møtte soldater og befal med kanskje 5-6 kontingenter i utenlandsoperasjoner bak seg. Det gjør inntrykk.

Samtidig var tilbakemeldingene klare og ganske ensartede: lær om hva vi gjør, vis interesse og engasjement for forsvarsspørsmål ut fra faktabaserte og realistiske premisser.

Jeg har så vidt nevnt Afghanistan, som både dominerer dagsorden og er det beste eksempelet på hvordan trådene i utenriks-, sikkerhets- forsvars- og utviklingspolitikken nå samles. Norge deltar i den internasjonale innsatsen i landet med både sivile og militære virkemidler – i hele spekteret fra humanitær bistand via langsiktig utviklingshjelp og statsbygging til spesialstyrker. Afghanistan-engasjementet viser virkelig behovet for å se politikken i sammenheng.

Jeg skal ikke bruke mye tid på Afghanistan her nå, men jeg vil bare nevne at mitt utgangspunkt for Norges engasjement er klart:

vi deltar i Afghanistan fordi det er i vår interesse. Vår deltagelse er først og fremst et spørsmål om vår egen og våre alliertes sikkerhet. Det internasjonale samfunnet gikk inn i Afghanistan høsten 2001, ikke for å starte et massivt utviklingsprosjekt, men for å forhindre at landet igjen kunne brukes som en base for å planlegge og utføre angrep mot oss eller våre allierte, slik det var under Taliban-regimet frem til 2001: et fristed for terrorister som truet internasjonal fred og sikkerhet.

Det var altså ikke kvinnefrigjøring, demokratibyggning eller skolegang for barn som brakte oss til Afghanistan. Dette er positive konsekvenser av vår tilstedeværelse, og **over tid nødvendige forutsetninger** for at afghanerne igjen skal bli i stand til å ivareta egen sikkerhet, men disse formålene kan altså utledes av hovedformålet, ikke motsatt.

Men selv om hovedmålet ikke er humanitært, reagerer jeg sterkt på at man som en av hovedparolene i 8. mars toget i Oslo i dag velger "Norge ut av Afghanistan". For selv om krig ikke er kvinnefrigjøring, vil samtidig en for tidlig alliert tilbaketrekning massivt styrke de reaksjonære kreftene som blant annet ser på det som sin oppgave å hindre unge jenter i å ta utdanning, for eksempel gjennom å kaste syre på dem. Det er i hvert fall ikke kvinnefrigjøring.

Afghanistan er dessuten det fremste eksempelet på at det å delta i internasjonale militære operasjoner nå er en integrert og sentral del av norsk utenriks- og forsvarspolitik. Og utenlandsoperasjoner er en viktig og dimensjonerende oppgave for dagens norske forsvar.

Samtidig må vi innse at våre bidrag har en kostnad – både økonomisk og menneskelig. I 2010 vil Norge bruke nesten halvannen milliard kroner på ISAF-operasjonen, mens feltsykehuset og ingeniørsoldatene i Tsjad, som avsluttes nå om kort tid, er beregnet å koste 500–600 millioner totalt. Det er betydelige midler, som øker presset på en forsvarsstruktur preget av ressursknapphet.

Enda mer utfordrende vil jeg si at vårt store internasjonale engasjement er for Forsvarets personell og avdelinger. I forhold til folketall er innsatsen stor, og vi ser at presset på soldater og befal innen en del særskilte kompetansemiljøer over tid er uholdbart. Slitasjen er for stor, og vi trenger en større styrkebrønn for å gi den enkelte soldat og offiser tid til opptrening og kompetanseutvikling og aller viktigst: Til hvile og muligheten til å ha et normalt liv med familie. Fortsatt rovdrift vil undergrave og forvitte Forsvaret.

I tillegg til slitasjen på den enkelte ser vi også at måten vi opererer på, særlig i Afghanistan, skaper nye utfordringer for Forsvarets avdelinger, og for det "systemet av systemer" som utgjør et moderne forsvar. Innretningen mot mentorering, trening og partnering medfører for eksempel at Hærens avdelinger kontinuerlig avgir sine mest erfarne offiserer. Dette skaper en særdeles vanskelig situasjon for Hæren i det daglige, og for ambisjonen om en styrket, samtrent og operativ hær innenfor den brigadestrukturen vi har igjen. Denne trenden forsterker de utfordringene et sterkt presset driftsbudsjett allerede skaper. For Luftforsvaret skaper videreføringen av helikopterbidraget – som samtidig er helt avgjørende for å lykkes med oppdraget i Afghanistan – tilsvarende press mot et lite kompetansemiljø.

Og akkurat disse spørsmålene gir meg en inngang til å gå dypere inn i noen av de mer grunnleggende utfordringene for det norske Forsvaret i dag.

Jeg mener at nåsituasjonen er vesentlig mer utfordrende enn det Regjeringen synes villig til å ta inn over seg, og jeg frykter for konsekvensene av dette på sikt.

Det er direkte påfallende hvor stor avstand det er mellom Forsvarsdepartementets vurderinger av status og de økonomiske forutsetningene for Forsvaret, og den pressede virkelighet som Forsvarets avdelinger og mannskaper møter i sitt daglige virke.

Bakgrunnen for dagens situasjon er godt kjent for dere her i salen:

Omstillingen av Forsvaret startet i 2000 og pågår ennå. Den er nok korrekt betegnet som den største offentlige omstillingen i Norge noensinne. Hovedretningen og endringen fra et mobiliseringsforsvar til et moderne og fleksibelt innsatsforsvar har det vært stor enighet om i Stortinget. Rundt langtidsplanene for 2001–2005 og 2005–2008 ble det inngått brede forlik.

Omstillingen var tvingende nødvendig, og har tatt oss mange skritt i riktig retning. La det ikke være tvil om det. Dagens forsvar er på mange områder særdeles mye bedre enn det vi hadde. Innsatsforsvaret er kommet for å bli.

Men vi er altså ikke på langt nær i mål, og langs veien har det også blitt begått for mange feil. Flere regjeringer har begått feilgrep, også vår da vi satt med makten fra 2001 til 2005, og vi står nok vesentlig lenger unna det Forsvaret vi burde hatt i dag enn mange liker å tro.

Riksrevisjonen har for eksempel i flere rapporter gjort rede for hvor stort presset på deler av Forsvaret er, og deres konklusjon i sin siste rapport er at den operative evne har falt etter 2005. Selv om jeg vet at daværende forsvarssjef Diesen ikke var enig i alle Riksrevisjonens konklusjoner, så peker dette på betydelige gjenstående utfordringer.

Oppsummert kan man si at Forsvarets hovedproblem fortsatt er den betydelige ubalansen mellom de oppgaver vi som politikere har pålagt dem, den strukturen Forsvaret har hatt, og de ressurser vi har stilt til rådighet. Ubalansen har løpende blitt forsterket av den spesifikke årlige kostnadsveksten i sektoren, og at Stortinget – basert på budsjettforslagene fra ulike regjeringer – heller ikke bevilget de midlene som var forutsatt i planene.

Kortversjonen er derfor at Stortinget, over mange år, ikke har vist seg villig til å betale for det man har bestilt, ikke engang det man har fått levert, av Forsvaret.

Langtidsplanen for 2009–2012, vedtatt av Stortinget i juni 2008, var ment, en gang for alle, å skulle rette opp denne ubalansen. Regjeringen synes å mene at dersom planen er gjennomført etter forutsetningene i 2012, vil vi endelig ha et forsvar i balanse. Regjeringen har videre gjort det klart at deres overordnede mål for Forsvaret i denne perioden er å gjennomføre langtidsplanen. Det tror jeg dessverre ikke de vil klare.

Jeg mener dessuten at en oppfyllelse av langtidsplanen, selv i tråd med forutsetningene, **ikke** er tilstrekkelig for å skape den lenge etterlyste balansen.

Og dette var også hovedankepunktet da en samlet opposisjon stemte mot Regjeringens langtidsplan i juni 2008: Langtidsplanen bygger på usikre og for optimistiske økonomiske forutsetninger. I hovedsak er det fire årsaker til dette:

- Forsvaret førte med seg en ubalanse mellom budsjett og årlig strukturkostnad fra perioden 05-08. Dette er på sett og vis underbevilgningens arvesynd, og inndekningen – som særlig skal tas på materiellinvesteringssiden, skaper nye problemer.
- I tillegg kommer merkostnadene ved Regjeringens strukturmål i forhold til det opprinnelige forslaget i Forsvarssjefens studie. Dette er 800 millioner i utgifter som har løpt fra første dag, mens regjeringen allerede har skapt et etterslep på disse midlene.

- Spørsmålet om lønns- og priskompensasjon, som tidligere anslått til 500-600 millioner pr. år, er fortsatt uavklart, selv om forsvarsdepartementet sier noe annet.
- Flytting og omstilling skaper utgifter i milliardklassen på et tidspunkt hvor forsvarsøkonomien allerede er under press. Disse utgiftene kommer i liten grad til syne i regjeringens opplegg.

Og jeg beklager å måtte si at tiden som har gått nok har gitt skeptikerne og opposisjonen mer rett enn vi skulle ønske. Allerede i juni 2008 skrev forsvarskomiteens flertall i sin innstilling til LTP at man "ser åpenbare mangler i Forsvarets struktur og operative evner, som blant annet har konsekvenser for deltagelse i internasjonale operasjoner, trenings- og øvelsesaktivitet, og nivået på driften for øvrig. Forsvaret kan i dag ikke yte optimalt, situasjonen for mange ansatte er usikker og slitasjen på personell og materiell er stor. Flertallet er meget bekymret for at dagens driftssituasjon vil ha negative virkninger på Forsvarets rekruttering og evne til å beholde personell – både på kort og lang sikt."

Og det er her vi er i dag. I budsjettinnstillingen for 2010 gjentar et flertall i komiteen sine bekymringer, i det som for Stortinget er usedvanlig klare vendinger. "I dagens situasjon er flertallet særlig bekymret for drifts- og aktivitetssituasjonen. Problemene ved inngangen til langtidsperioden i 2009 var, som også forsvarskomiteens flertall påpekte i [LTP] svært alvorlige og kan undergrave hele Forsvarets virksomhet, også på lang sikt. Dette er ikke forhold som kan løses separat, men som må sees i sammenheng med den langsiktige balansen."

Det er altså et flertall i komiteen som mener at utviklingen i aktivitet og driftsbudsjettene i forsvarsgrenene og HV i 2009 og 2010 ikke er bærekraftig, og vil undergrave hele forsøket på å skape den lenge etterlengtede balansen.

Forsvarssjefen har kalt drifts- og aktivitetssituasjonen i Forsvaret for "en kneik", Forsvarsministeren anerkjenner at man ikke er på det nivå man skulle ønske, men tvilholder på at balansen vil skapes innen 2012. Jeg vil derimot si at dagens driftssituasjon vil kunne få store konsekvenser for hele Forsvaret.

Eksemplene er etter hvert mange:

- Riksrevisjonen har påpekt hvordan øvingstid har falt dramatisk, Hæren har et gjennomsnittlig antall øvingsdøgn på et nivå som tidligere GiH har omtalt som et "kritisk minimum"
- Det er kritiske mangler på ammunisjon mannskap under opplæring skyter en brøkdel av hva de skal i henhold til planverket.
- Seilingstimer i Marine og Kystvakt er redusert de siste år
- Og HV øvde altså ingen mannskaper i forsterknings- og oppfølgingsstyrkene i 2009. I år skal de etter planen øve 20 pst. Innen hvert HV-distrikt vil det da ta 5-6 år mellom hver gang man får øvd et område.

Å tro at et slikt lavt aktivitetsnivå over flere år ikke vil ha konsekvenser for operativ evne, samvirke og struktur eller personellens kompetanse og motivasjon, fremstår i mine øyne som naivt.

GiH uttalte i sitt foredrag i OMS for fire uker siden at "Utfordringen ligger i presset på de årlige driftsbudsjettene, og de langsiktige investeringene".

Det siste er også en sak for seg: perioden vi er inne i beskrives ofte som en omstillingsfase, hvor vi faser inn nye kapasiteter. Ofte brukes dette som en forklaring på hvorfor aktivitetsnivået faller. Men hva når kapasitetene er faset inn – når alle de nye fregattene, Skjold-klassen og etter hvert en ny kampflyflåte er på plass? Å tro at dagens driftsbudsjett vil være i nærheten av tilstrekkelige dersom de skal operere utover et rent minimum er en illusjon – enkelt og greit.

Denne utviklingen ser vi altså i en situasjon hvor Regjeringen insisterer på at driftsbudsjettene øker, og i tillegg omfordeler midler fra investeringssiden til drift. Et grep som er gjennomført over flere år. I år ser vi at et beløp i størrelsesorden 500 millioner omdisponeres til drift, mens aktiviteten forblir på et lavmål. Det tyder på et budsjett som i utgangspunktet ikke er balansert korrekt.

Når vi i tillegg hører fra departementet at personellveksten, blant annet i Hæren, skal videreføres – samtidig som vi fra annet hold får høre at Forsvaret har et såkalt "overforbruk" på 700 årsverk som skal kuttes i 2010, får jeg, og mange med meg, rett og slett ikke dette til å stemme.

Nettopp derfor har det vært gledelig å høre Forsvarsministeren ta til orde for en åpenhetsreform i forsvarspolitikken. Jeg ser frem til den, og forutsetter at den innebærer en reell vilje til å diskutere blant annet de problemstillingene jeg har tatt opp her, et ønske om å finne et slags "minste felles multiplum" for en åpen og informert forsvarsdebatt, der ikke konstruktiv kritikk og spørsmål avfeies som tøv og "talltriksing", eller offiserer som uttaler seg om den hverdag de møter i sitt virke møtes med munnkurv. Så langt må jeg si at det synes å være et stykke igjen.

Det er også avgjørende at et slikt åpenhetsinitiativ medfører at Stortinget gjennom beslutningsdokumenter og årlige budsjettproposisjoner må gis et grundigere og mer spesifisert grunnlag enn i dag. Stortinget må gis mulighet til å vurdere de enkelte kostnadselementer og ta stilling til tverrprioriteringer som gjøres i forsvarsbudsjettet i det enkelte år.

Jeg mener at dagens budsjettproposisjoner ikke gir Stortinget tilgang på den nødvendige informasjon. Noe vi har merket når Stortinget har fått informasjon via Riksrevisjonen i etterkant, som man åpenbart burde hatt tilgang til i forkant. Fra og med i år har komiteen derfor bedt om å få oversendt Forsvarssjefens årsrapport til departementet. Det vil gi oss en større grad av innsyn.

Det er verdt å merke seg at akkurat åpenhet og innsyn var den saken Jan Petersen anså som aller viktigst da han gikk av som komitéleder. "Helt avgjørende for Forsvarets fremtid" mente altså en av Norges mest erfarne politikere at dette var, og Jan er ikke den som tar store ord i sin munn i utide.

Deres Majestet, kjære forsvarsvenner.

Min tilmålte tid er ute. Jeg har gjennom disse 45 minuttene forsøkt å dele noen tanker med dere – om den nye komiteen og dens arbeid, om hvordan jeg vurderer

Stortingspolitikernes ansvar for Forsvaret og forsvarsdebatten, og ikke minst hva jeg anser som noen hovedutfordringer for det norske forsvaret her vi står i 2010. Andre temaer kunne også vært nevnt, men jeg håper også få komme tilbake hit til OMS ved en senere anledning.

Takk for meg.